

ชีวิตและผลงานของหมอลำบุญมา การะกุล Life and work of Morlam Boonma Karakun

กันต์ สกุน Phon¹, เจริญชัย ชนไฟโรจน์², และ สุภณ สมจิตศรีปัญญา³
kan Sakunphon¹, Jarernchai Chonpairach², and Sopon Somjitsripanya³

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาชีวประวัติของหมอลำบุญมา การะกุล 2) เพื่อศึกษาลักษณะของผลงานด้านการประพันธ์กลอนลำและการลำของหมอลำบุญมา การะกุล การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ กับสภาพแวดล้อมนั้น ๆ โดยเน้นความสำคัญของข้อมูลด้านความรู้สึนึกคิด การให้ความหมาย การนิยาม ปรากฏการณ์นั้น ๆ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เวลาในการศึกษาดังแต่เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2554 ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ขอบเขตพื้นที่การศึกษา คือหมอลำบุญมา การะกุล โดยจะศึกษาในด้านต่างๆ คือ ประชากรที่ทำการศึกษาค้นนี้ได้แก่ นายบุญมา การะกุล ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชาชนที่ให้ข้อมูลได้แบ่งเป็น กลุ่มผู้รู้ เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก กลุ่มผู้ปฏิบัติ เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกในการวิจัย ด้านคุณค่าทางการศึกษา ตลอดจนปัญหาและอุปสรรค ข้อจำกัดต่าง ๆ รวมทั้งข้อเสนอแนะอื่น ๆ ที่มีประโยชน์ต่อการรอบแนวทางการศึกษา กลุ่มบุคคลทั่วไป เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เกี่ยวกับกรอบของการศึกษานายบุญมา การะกุล

ผลการวิจัยพบว่า 1) หมอลำบุญมา การะกุล เกิดเมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2488 ปีมะโรง เชื้อชาติไทย สัญชาติไทย ถิ่นฐานบ้านเกิดมาจากบ้านนาหมอม้า อำเภอมือง จังหวัดอำนาจเจริญ บิดาชื่อ นายสุรินทร์ การะกุล มารดาชื่อ นางพูน พุ่มผล ทั้งสองประกอบอาชีพการทำนา หลังจากที่บิดาและมารดาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้ 3 ปี มีเหตุให้ต้องหย่าร้างกัน จากนั้นนางพูน พุ่มผล ผู้เป็นมารดาจึงได้เลี้ยงดูนายบุญมา การะกุล มาโดยตลอด ต่อมา นางพูน พุ่มผล ได้แต่งงานใหม่กับนายเพ็ง พสุรัตน์ และมีบุตรด้วยกันอีก 7 คน หมอลำบุญมา การะกุล เป็นศิลปินพื้นบ้าน ซึ่งพิการทางสายตา แต่เป็นศิลปินหมอลำที่มีความพิเศษ มีความสามารถในการประพันธ์กลอนลำโดยการจำไม่มีการจดบันทึก และบรรเลงเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานประกอบการลำ คือ ซออีสาน มีการบรรเลงได้อย่างยอดเยี่ยมโดยหมอลำบุญมา การะกุล ซึ่งลักษณะของซออีสานที่หมอลำบุญมา การะกุลใช้ในการบรรเลงนั้นมีลักษณะที่แตกต่างจากซออีสานทั่วไป คือเต้าซออีสานจะทำมาจากปืปล้ำลูกอม ซึ่งเป็นความสามารถเฉพาะตัว โดยที่หมอลำบุญมา การะกุล นั้นเป็นคนพิการทางด้านสายตา 2) การแต่งกลอนลำของหมอลำบุญมา การะกุล การแต่งกลอนลำของหมอลำบุญมานั้น ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะการด้นสด คือ นึกอะไรได้ก็ลำไปในขณะนั้น แต่ถ้าเป็นลำกลอนในลักษณะลำเรื่องโดยปกติจะเป็นทำนองกาพย์สินธุ์ เพราะเป็นทำนองที่หมอลำบุญมา รู้สึกว่าลำง่ายและจำได้ขึ้นใจที่สุด ลำเรื่องส่วนมากจะมาจากนิทานชาดก เช่น เตมียี๊ใบ้ นางแดงอ่อน พระอชาดาศักดิ์ดู ลักษณะของลำกลอนเรื่อง เตมียี๊ใบ้กับพ่อหม้ายใจมารสนัดนางโง่ เป็นลำกลอนที่ผู้ฟังร้องไห้ตาม มากที่สุด และลำกลอนที่ได้รับความนิยม และมักถูกขอให้

¹ นิสิตระดับปริญญาโท สาขาดุริยางคศิลป์ วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาดุริยางคศิลป์ วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาดุริยางคศิลป์ วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ลำอยู่บ่อยๆ คือ กลอนลำ บักอ่วมกับอีพวง โดยลำทั้งเสียงผู้ชายและผู้หญิงในเวลาเดียวกัน และมีผลงานการประพันธ์ กลอนลำหลายกลอน

คำสำคัญ : ชีวิตและผลงาน, หมอลำ, การแสดง

ABSTRACT

The current study was conducted to 1) investigate the bibliography of Morlam Boonma Karakun, a famous northeastern Thailand traditional artist and 2) study the works of the artist by synthesizing the content of performance according to relationship between the environment, teaching, and definition. The data collection took place in July, 2012. The population of the study was Morlam Boonma Karakun, other artists giving in depth information for the study, and people giving general information.

The result of the study found that 1) Morlam Boonma Karakun was born on 27, March, 1945 with Thai nationality. He was born in the village of Morma, Meang district, Amnajarern Province. The parents of the artist were Mr. Surin Karakun and Mrs. Poon PhoomPol. There were 7 siblings in the artist family. The artist himself was a sight disability who was expertise in traditional music skill. Morlam Boonma Karakun had an outstanding skill in playing Sor Esan, a traditional Northeastern Thailand music instrument, with the specific make of using an iron candy box as a material. 2) Morlam Boonma Karakun's work had mostly spontaneously composed lyrics. In the Klonlam performance, the specific style of Morlam used in narration, the artist applied the lyric with Kalasin rhythm because it was the performable for the artist. Lastly, most of the stories chosen to perform in the performance were folktales such as "The deaf Teme" and "Tang On the mistress".

Keywords : life and work, singer, show

บทนำ

ศิลปินหมอลำนับเป็นอาชีพหนึ่งของชาวอีสาน ซึ่งสืบทอดกันมาแต่โบราณ แบ่งเป็นยุคต่างๆ คือยุคลำพั้น ยุคลำโจทย์แก้ว ยุคลำชิงชู้ ยุคลำกลอน ยุคลำหมู่ ยุคลำเพลิน และยุคลำซิ่ง ตามลำดับ ศิลปินประเภทหมอลำกลอนนับเป็นศิลปินที่อยู่ในความนิยมของประชาชนตลอดมาทุกยุคทุกสมัยเพราะการลำกลอนเป็นการลำที่เต็มไปด้วยเนื้อหาสาระนานัปการให้ทั้งความรู้และความบันเทิงมีทำนอง และจังหวะลีลา

ที่หลากหลายและไพเราะ เป็นที่ประทับใจและให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังชาวอีสานตลอดมาจนปัจจุบัน คือมีทั้งทำนองลำทางสั้น ลำทางยาว ลำเดิน และลำเต้ย

หมอลำในแง่ของความหมายของหมอลำและประเภทของหมอลำ ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ หมอลำพั้น หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หมอลำเพลิน และหมอลำผีฟ้า กลอนลำที่หมอลำใช้มีทำนองหลัก 4 ทำนอง ได้แก่ทำนองทางยาว ทำนองทางสั้น ทำนองลำเต้ย ทำนองลำเพลิน ลักษณะกลอนลำมีกลอนร้าย

กลอนกาพย์ กลอนเงี้ยว ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างกลอนลำทำนองต่างๆ ไว้ด้วย นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงสำเนียงลำในที่ต่างๆ (เจริญชัย ชนไฟโรจน์. 2526 : 13) หมอลำเป็นวัฒนธรรมการแสดงอย่างหนึ่งที่นิยมทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง อาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามท้องที่ เช่น ลาวตอนบนเรียกว่าขับ ลาวตอนล่างรวมทั้งภาคอีสานเรียกว่า ลำ อาจจำแนกหมอลำได้ 3 อย่างคือ ประเภทของหมอลำ ทำนองลำ และหมอลำประจำของแต่ละท้องถิ่น

ในอดีตนั้น การเลือกอาชีพศิลปินหมอลำเป็นความต้องการของพ่อแม่หรือของเยาวชนเอง เมื่อพ่อแม่หรือเยาวชนคนใดชอบหรือศรัทธาในหมอลำคนใดก็จะไปฝากตัวเป็นศิษย์ของหมอลำคนนั้นๆ และต้องไปอยู่ประจำรับใช้งานบ้านและกิจการต่างๆ ของครู ครูก็จะสอนและมอบบทกลอนให้เป็นลำดับจนจบหลักสูตรออกไปเป็นอาชีพหมอลำได้ กลอนใดที่มีความไพเราะมาก ๆ ผู้ฟังก็ตั้งใจและประทับใจ บางคนถึงกับจำได้ติดปาก ยิ่งตอนหลังที่มีแผ่นเสียงหมอลำมาเปิดในงานบุญต่าง ๆ ผู้ฟังก็จำได้ทั้งบทและทำนองลำ หมอลำที่ลำกลอนเหล่านั้นก็กลายเป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วภาคอีสาน หมอลำกลอนบางคนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วภูมิภาคมีคนติดต่อย่าจ้างไปลำตลอดเวลา องค์ประกอบที่ทำให้หมอลำกลอนบางคนมีชื่อเสียงได้นั้นได้แก่ บุคลิกดี ปฏิภาณไหวพริบดี การพูดจาดี อัจฉริยะไม่ตรีดี มีความรู้ดี ความจำดี เสียงดี มีศิลปะการนำเสนอที่ดี และองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งคือมีกลอนลำดี

กลอนลำที่ดั้นด้นมาแล้วจะล่วงเลยไปนานเท่าใด กลอนนั้นก็ยังคงความเป็นอมตะไว้ได้เสมอ เช่น กลอน “ล่องโขง” ซึ่งลำโดยหมอลำขันทอง ธงศักดิ์ กลอน “ลมพานต้องหวนพาข้าวถอก” ลำโดย หมอลำบุญยัง สุภาพ กลอนลำเหล่านี้เป็นที่นิยมและรู้จักกันอย่างแพร่หลายในวงการหมอลำทั้งในหมู่หมอลำและผู้ฟังตั้งแต่ยุคที่เริ่มมีแผ่นเสียง คือประมาณปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา (เจริญชัย ชนไฟโรจน์ 2526 : 1 - 19)

ลักษณะทางสุนทรียภาพของวรรณกรรมกลอนลำหรือวรรณกรรมร้อยกรองที่ดั้นด้นมีอะไร

เป็นเครื่องบ่งชี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมตัวอย่างจากงานวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองพบว่า มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ คือ 1) ดูที่รูปแบบ (ฉันทลักษณ์) เนื้อหาสาระ และกลวิธีในการปรุงแต่งให้เป็นที่ยื่นชอบของผู้อ่านหรือผู้ฟัง งานเขียนเป็นสิ่งที่ผูกพันกับชีวิตในสังคม กล่าวคือ สภาพความเป็นไปของสังคมคือวัตถุดิบของนักเขียน ที่นักเขียนจะหยิบมาร้อยเรียงให้คนอ่านมองเห็นภาพสุนทรียภาพทางภาษามีสองลักษณะคือ สุนทรียภาพ ทางเสียงและสุนทรียภาพทางความหมาย รูปแบบมีสองลักษณะคือรูปแบบการใช้ฉันทลักษณ์และรูปแบบ ในการนำเสนอ องค์ประกอบทางวรรณกรรมของลำเตี้ยประกอบด้วย ฉันทลักษณ์ การใช้ถ้อยคำสำนวน และเนื้อหา องค์ประกอบของวรรณกรรม ร้อยกรองได้แก่ ฉันทลักษณ์ เนื้อหา และศิลปการใช้ภาษา

ประเภทของหมอลำแบ่งได้ 2 อย่างคือ หมอลำคู่หรือลำกลอนเป็นหมอลำที่ลำโต้ตอบความรู้ด้านต่างๆอาทิ ปรัชญาศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี วรรณคดี สุภาษิตคำสอน ประวัติศาสตร์ การเมือง ความรัก ในระยะแรกนั้นเป็นการโต้ตอบระหว่างชายกับชาย การลำส่วนใหญ่จะเน้นความรู้ด้านปรัชญาศาสนา ต่อมาจึงมีหมอลำฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย เนื้อหาของการลำยังคงเดิม แต่จะมีเนื้อหาเพิ่มอีกคือเกี่ยวกับพาราสิ หมอลำประเภทนี้ได้พัฒนาตามลำดับเกิดหมอลำชิงชู้ และหมอลำกลอนซึ่งในปัจจุบัน อีกอย่างหนึ่งเรียกว่าหมอลำหมู่ คือการแสดงหมอลำเป็นคณะแบ่งได้หลายอย่าง เช่น หมอเรื่องต่อกลอน ซึ่งมีหลายทำนอง หมอลำเพลิน หมอลำกกาชาขาว หมอลำเวียง เป็นต้น หมอลำประเภทนี้แต่เดิมจะนำนิทานพื้นบ้านและนิทานชาดมาเป็นเรื่องในการแสดง แต่ปัจจุบันได้พัฒนาหลายด้านไม่ว่าจะเป็น เวที แสง สี เสียง เนื้อเรื่อง ดนตรีประกอบ จำนวนคนในการแสดง การนำเสนอในรูปแบบที่แปลกใหม่ หมอลำประเภทนี้เคยได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ทำนองลำแบ่งได้หลักๆคือลำทางสั้น และลำทางยาว ลำทางเป็นการลำที่มีท่วงทำนองการเดินกลอนที่รวดเร็วกระชับ ไม่มี

เอื้อนเสียง (เจริญชัย ชนไฟโรจน์. 2543 : 4-8) นอกจากนี้ยังเป็นทำนองหลักของหมอลำใช้สำหรับบรรยายเนื้อความที่ต้องการความรวดเร็วโดยมุ่งถึงเนื้อหาสาระของคำกลอนมากกว่า จะมุ่งเอาความไพเราะ ในการแสดงจะมีการนำทำนองเพลงหรือทำนองลำอื่นๆ แทรกเป็นช่วงๆ ลำทางยาว เป็นกลอนที่มีทำนองซ้ำ อ่อนโยน เพราะมีการเอื้อนเสียง เพื่อให้เกิดความไพเราะจับใจผู้ฟังมาเป็นบรรยายหรือพรรณนาของสภาพธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ทะเล ความรัก ความพลัดพราก ความแค้นแค้นกันดาร ความน่าเวทนา เป็นต้น ซึ่งในบางครั้งเรียกลำทางยาวว่า ลำล่อง กลอนหรือทำนองนี้จะใช้ลำช่วงสุดท้ายของการแสดง

ส่วนหมอลำหมู่หรือหมอลำเรื่องต่อกลอนจากระยะ 30 ปีที่ผ่านมาได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ซึ่งเห็นได้จากเวทีหมอลำที่สร้างแบบถาวรมีเกือบทุกวัดในภาคอีสาน ในช่วงเวลาเดียวชาวบ้านหลายหมู่บ้านได้ฝึกหัดแสดงหมอลำเรื่อง ทำให้มีการนำเอานิทานชาดกตลอดจนนิทานพื้นบ้านนำมาประพันธ์เป็นบทร้อยกรองอีสานเพื่อใช้ในการแสดง ทำให้เกิดนักประพันธ์และบทกลอนที่ทรงคุณค่าหลายเรื่อง หมอลำเรื่องต่อกลอนแบ่งตามทำนองหรือบางครั้งเรียกว่า วาทยุทธทำนองหลักๆ ได้ 3 ทำนอง คือทำนองขอนแก่น ทำนองอุบล ทำนองกาฬสินธุ์ สารคาม ปัจจุบันได้พัฒนาไปอย่างมากที่เห็นได้ชัดคือ เวทีที่เคลื่อนย้ายได้ เป็นเวทีขนาดใหญ่ มีหลายชั้นตั้งแต่ 2 - 4 ชั้น เครื่องเสียงเป็นเครื่องขยายเสียงกำลังขยายสูง จำนวนผู้แสดงมากกว่า 100 คน วรรณกรรมคำกลอนเนื้อหาคล้ายกับละครโทรทัศน์สำนวนที่ใช้ประพันธ์ไม่เน้นความงามทางด้านภาษา การแสดงทางเครื่องอาภรณ์ตั้งแต่สิบถึงร้อยคนขึ้นไป เครื่องแต่งกายมีการออกแบบทุกปีและใช้ทุนสูงส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้จำนวนคณะหมอลำลดลงเรื่อยๆ จนเหลือไม่กี่คณะ

ในสถานการณ์ปัจจุบันหมอลำเรื่องต่อกลอนได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางเช่นเดิม

แต่จำนวนคณะหมอลำที่สำรวจเบื้องต้นได้ลดลงเหลือประมาณ 30 คณะ มีคณะที่ประสบความสำเร็จและได้รับงานแสดงในปัจจุบัน เช่น คณะเสียงอีสาน คณะปฐมบันเทิงศิลป์ คณะระเปียบวาทศิลป์ คณะแก่นนคร บันเทิงศิลป์ คณะรัตนศิลป์อินทราไทยราช คณะดอกฟ้า สารคาม คณะฟ้าสีคราม คณะเพชรอุบล คณะหงส์ฟ้า มหาราช ในการพัฒนางานต้องลงทุนสูงหลายแสนบาท ทั้งด้านการพัฒนางานและสื่อประชาสัมพันธ์ทำให้หมอลำขยายวงกว้างสู่ภูมิภาคอื่นๆ การพัฒนาการแสดงจึงเน้นความต้องการของตลาดเป็นสำคัญโดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ ในการแสดงหมอลำปัญหาที่พบอีกอย่างหนึ่งคือ เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความคึกคะนอง ในที่สุดใช้ความรุนแรงเกิดบาดเจ็บและเสียชีวิต บางงานต้องยกเลิกการแสดงก่อนเวลา ผู้ว่าจ้างไม่คุ้มกับเงิน ซึ่งต้องจ่ายจำนวนมาก ในที่สุดผู้ว่าจ้างจึงตระหนักถึงประเด็นปัญหานี้ นอกจากนี้ยังพบว่าเนื้อหาของเรื่องที่ใช้แสดงไม่ดึงดูดใจ บางคณะต้องหาทางออกโดยการแต่งตัวที่หล่อแหลมหรือใช้ถ้อยคำไปทางลามกอนาจาร หรืออย่างอื่นที่ไปในแง่เสื่อมเสียทางศีลธรรม นอกจากนี้บทบาทของสมาคมหมอลำมีไม่มากเนื่องจากคณะหมอลำโฆษณาเองและมีสื่อโฆษณารูปแบบในปัจจุบัน ส่วนรูปแบบที่มีคุณค่าของการแสดงหมอลำเปลี่ยนไปตามกระแสนิยม ความเป็นมาตรฐานของศิลปะการแสดงบางอย่างลดลง เช่น วรรณกรรมคำกลอน ทำนองลำ ลีลาการฟ้อน ดนตรีประกอบเนื้อหาที่ส่งเสริมศีล เป็นต้น หมอลำในฐานะเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของสังคมอีสาน อันมีความงามทางศิลปะ ซึ่งครบถ้วนทุกด้าน บทบาทอีกด้านหนึ่ง หมอลำทำหน้าที่ขัดเกลาคุณธรรม จริยธรรมซึ่งส่วนนี้มีน้อยในบทประพันธ์ปัจจุบัน และเนื่องจากผู้ที่จะเป็นหมอลำนั้นจะต้องมีคุณสมบัติพิเศษอย่างหนึ่ง คือ ต้องมีความจำเป็นเลิศเพื่อที่จะสามารถท่องกลอนลำได้ขึ้นใจ นอกจากจะจำกลอนลำได้ยังสามารถด้นกลอนสดตามสถานการณ์ได้ (จารุวรรณ ธรรมวัต. : 62) ที่สำคัญต้องมีปฏิภาณไหวพริบในการถ่ายทอดความรู้ ความคิด จังหวะทำนอง ให้เหมาะสมกับเนื้อหา

หมอลำบุญมา การะกุล เป็นศิลปินพื้นบ้าน ชาวบ้านนาหมอม้า อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งศิลปินท่านนี้เป็นผู้พิการทางสายตา แต่เป็นศิลปินหมอลำที่มีความพิเศษ มีความสามารถในการประพันธ์กลอนลำ และบรรเลงเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานประกอบการลำ คือ ซอกะปิ๊บได้อย่างยอดเยี่ยม โดยซอของหมอลำบุญมา การะกุล นั้น เต้าซอทำจากกะปิ๊บใส่ลูกอม ซึ่งผู้พิการทางสายตาน้อยคนนักจะมีความสามารถเช่นนี้

“เสียงซอจากก้านนิ้วนักเพลงตาบอดนาม “ครูบุญมา” เป็นดังดนตรีบรรเลงขับกล่อมบ้านป่านาหมอม้าในทุกค่ำคืน ครูบุญมาเป็นนักเพลงตาบอดที่จัดระดับความสามารถเป็นศิลปินประจำหมู่บ้านได้คนหนึ่ง ซอของแกทำจากไม้ไผ่ติดกับปิ๊บใส่ลูกอม (ฮอลล์) ฝีมือดีซอและต้นกลอนสดนับว่าถนัดกาจกรรจ์ ทั้งเล่นทั้งร้องได้แพรวพราวรอบตัว หนุ่ม ๆ ในหมู่บ้านมักไปขอให้ครูบุญมาแต่งกลอนสำหรับเกี้ยวสาวให้เสมอ” ชูเกียรติ ฉาโรง และคม ทัพแสง กล่าวถึงหมอลำบุญมา การะกุลในหนังสือครูเพลงบ้านป่า สลาคุณวุฒิ

ด้วยคำกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีแรงบันดาลใจที่จะศึกษาชีวิตและผลงานการประพันธ์กลอนลำของหมอลำบุญมา การะกุล ในด้านการดำเนินชีวิตในการประกอบอาชีพหมอลำ ผลงานการลำและการสืบทอดประกอบการลำ เพื่อให้ทราบถึงลักษณะการดำเนินชีวิตและการสร้างผลงานของหมอลำผู้มีความรู้ความสามารถพิเศษ ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์สืบสานให้คงอยู่คู่ชาวอีสานตลอดไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาชีวประวัติของหมอลำบุญมา การะกุล
2. เพื่อศึกษาลักษณะของผลงานด้านการประพันธ์กลอนลำและการลำของหมอลำบุญมา การะกุล

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่อง ชีวิตและผลงานของหมอลำบุญมา การะกุล ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัยตามความมุ่งหมายของการวิจัย คือ เพื่อศึกษาชีวิตของหมอลำบุญมา การะกุล และเพื่อศึกษาลักษณะของผลงานด้านการประพันธ์กลอนลำของหมอลำบุญมา การะกุล ผู้วิจัยมีวิธีการศึกษาค้นคว้าตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. ขอบเขตในการวิจัย

- 1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา
- 1.2 วิธีการวิจัย
- 1.3 ระยะเวลาในการวิจัย
- 1.4 ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย
- 1.5 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

2. วิธีดำเนินการวิจัย

- 2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.3 การจัดกระทำข้อมูล และการ

วิเคราะห์ข้อมูล

- 2.4 การนำเสนอผลการวิเคราะห์

ข้อมูล

1. ขอบเขตในการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาชีวประวัติของหมอลำ

บุญมา การะกุล

2. เพื่อศึกษาลักษณะของผลงานด้าน

การประพันธ์กลอนลำและการลำของหมอลำบุญมา การะกุล

การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ กับสภาพแวดล้อมนั้น ๆ โดยเน้นความสำคัญของข้อมูลด้านความรู้สึคนึกคิด การให้ความหมาย การนิยาม ปรากฏการณ์นั้น ๆ

- 1.1 ด้านระยะเวลา

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เวลาในการศึกษาตั้งแต่เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2554 เป็นต้นไป

1.2 ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ขอบเขตพื้นที่การศึกษา คือหมอลำบุญมา การระกุล โดยจะศึกษาในด้านต่างๆ คือ

1. เพื่อศึกษาชีวประวัติของหมอลำบุญมา การระกุล

2. เพื่อศึกษาลักษณะของผลงาน ด้านการประพันธ์กลอนลำและการลำของหมอลำบุญมา การระกุล

1.3 ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ทำการศึกษาค้นนี้ได้แก่ นายบุญมา การระกุล ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชาชนที่ให้ข้อมูลได้แบ่งดังต่อไปนี้

1. กลุ่มผู้รู้ (Key Informant) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก

2. กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกในการวิจัยด้านคุณค่าทางการศึกษา ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคข้อจำกัดต่าง ๆ รวมทั้งข้อเสนอแนะอื่น ๆ ที่มีประโยชน์ต่อการรอบแนวทางการศึกษา

3. กลุ่มบุคคลทั่วไป (General Informants) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการรอบของการศึกษานายบุญมา การระกุล

2. วิธีดำเนินการวิจัย

2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบ่งตามประเภทกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังนี้

2.1.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้รู้ (Key Informant) ซึ่งเป็นบุคลากรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือที่ใช้คือ

1) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) เป็นประเด็น

คำถามที่ผู้วิจัยใช้สำหรับการสอบถามกับผู้ให้ข้อมูลอย่างกว้าง และสามารถที่จะเจาะลึกได้โดยทันที

2) แบบสำรวจ (Basic Survey) ใช้สำรวจพื้นที่ ที่จะศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐาน การเข้าถึง ความน่าสนใจ จากสภาพการณ์ที่ได้พบเห็นแล้วบันทึกลงในแบบสำรวจ

3) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) เป็นการสังเกตสภาพทั่วไปของวัด ซึ่งได้แก่การเดินทางเข้าถึงวัด สิ่งอำนวยความสะดวก รวมทั้งบริเวณใกล้เคียง ตลอดจนกิจกรรมของวัดเป็นข้อมูลพื้นฐานและเพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร

4) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Un-Structure Interview) เพื่อรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับความมุ่งหมาย โดยกำหนดประเด็นในการสัมภาษณ์ และสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอย่างกว้าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกและให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด

2.1.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) และกลุ่มบุคคลทั่วไป (General Informants) เครื่องมือที่ใช้คือ

1) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) เป็นการสังเกตสภาพทั่วไปของวัด ซึ่งได้แก่การเดินทางเข้าถึงวัด สิ่งอำนวยความสะดวก รวมทั้งบริเวณใกล้เคียง ตลอดจนกิจกรรมของวัดเป็นข้อมูลพื้นฐานและเพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร

2) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Un-Structure Interview) เพื่อรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับความมุ่งหมาย โดยกำหนดประเด็นในการสัมภาษณ์ และสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอย่างกว้าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกและให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด

2.1.3 กลุ่มทั่วไป ซึ่งเป็นบุคลากรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือที่ใช้คือ

1) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

ร่วม (Non Participant Observation) เป็นการสังเกตสภาพทั่วไปของวัด ซึ่งได้แก่การเดินทางเข้าถึงวัด สิ่งอำนวยความสะดวก รวมทั้งบริเวณใกล้เคียง ตลอดจนกิจกรรมของวัดเป็นข้อมูลพื้นฐานและเพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร

2) การสนทนากลุ่ม เพื่อรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับความมุ่งหมาย โดยกำหนดประเด็นในการสัมภาษณ์และสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอย่างกว้าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกและให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

2.2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ทั้งชนิดไม่มีโครงสร้าง (Un-Structure Interview) และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview)

2.2.2 การสำรวจเพื่อสำรวจข้อมูล ซึ่งจะนำมาเลือกตามเกณฑ์ตัวอย่าง และข้อมูลพื้นฐาน โครงสร้างพื้นฐาน

2.2.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยวิธีการจัดกลุ่มสนทนาและร่วมปรึกษาหารือ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล และแสดงความคิดเห็นระหว่างผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มต่างๆ

2.3 การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลมาแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมมาได้ วิธีที่นิยมใช้ในการตรวจสอบความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือของข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ คือการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ซึ่งเป็นการตรวจสอบแหล่งของข้อมูล แหล่งของที่มาที่จะพิจารณาในการตรวจสอบได้แก่ แหล่งเวลา หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างเวลากัน จะเหมือนกันหรือไม่และแหล่งบุคคล หมายถึงถ้าบุคคลให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ เพื่อให้ทราบข้อมูลตาม

ความมุ่งหมายที่ตั้งไว้คือ

1 เพื่อศึกษาชีวประวัติของหมอลำบุญมา การะกุล

2. เพื่อศึกษาลักษณะของผลงานด้านการประพันธ์กลอนลำและการลำของหมอลำบุญมา การะกุล

2.4 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลเสร็จแล้ว ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยในเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม สรุปให้ตรงประเด็นตามความมุ่งหมายของการวิจัย และนำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยตามความมุ่งหมายของการวิจัยดังนี้

การศึกษาชีวิตและผลงานของหมอลำบุญมา การะกุล จากการได้ไปศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) และการสังเกต (Observation) จากศิลปินหมอลำบุญมา การะกุล ผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ว่า

1. หมอลำบุญมา การะกุล เกิดเมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2488 ปีมะโรง เชื้อชาติไทย สัญชาติไทย ถิ่นฐานบ้านเกิดมาจากบ้านนาหมอม้า อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ บิดาชื่อนายสุรินทร์ การะกุล มารดาชื่อนางพูน พุ่มผล ทั้งสองประกอบอาชีพการทำนา หลังจากที่ยาและมารดาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้ 3 ปี มีเหตุให้ต้องอยู่ร้างกัน จากนั้นนางพูน พุ่มผล ผู้เป็นมารดาจึงได้เลี้ยงดูนายบุญมา การะกุล มาโดยตลอด ต่อมานางพูน พุ่มผล ได้แต่งงานใหม่กับนายเพ็ง พสุรัตน์ และมีบุตรด้วยกันอีก 7 คน หมอลำบุญมา การะกุล เป็นศิลปินพื้นบ้าน ซึ่งพิการทางสายตา แต่เป็นศิลปินหมอลำที่มีความพิเศษ มีความสามารถในการประพันธ์กลอนลำโดยการจำไม่มีการจดบันทึก และ

บรรเลงเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานประกอบการลำ คือ ซออีสาน มีการบรรเลงได้อย่างยอดเยี่ยมโดยหมอลำบุญมา การะกุล ซึ่งลักษณะของซอที่หมอลำบุญมา การะกุลใช้ในการบรรเลงนั้นมีลักษณะที่แตกต่างจากซอทั่วไป คือเต้าซอจะทำมาจากปื้ใส่ลูกอม ซึ่งเป็นความสามารถเฉพาะตัว โดยที่หมอลำบุญมา การะกุลนั้นเป็นคนพิการทางด้านสายตา

2. การแต่งกลอนลำของหมอลำบุญมา การะกุล

การแต่งกลอนลำของหมอลำบุญมานั้น ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะการด้นสด คือ นึกอะไรได้ก็ลำไปในขณะนั้น แต่ถ้าเป็นลำกลอนในลักษณะลำเรื่อง โดยปกติจะเป็นทำนองกาฬสินธุ์ เพราะเป็นทำนองที่หมอลำบุญมาารู้สึกว่าลำง่ายและจำได้ขึ้นใจที่สุด ลำเรื่องส่วนมากจะมาจากนิทานชาดก เช่น เตมียี่เป็ง นางแดงอ่อน พระอชาตศัตรู ลักษณะของลำกลอนเรื่อง เตมียี่เป็งกับพ่อหม้ายใจมารสันดานโง่เป็นลำกลอนที่ผู้ฟังร้องให้ตามมากที่สุด และลำกลอนที่ได้รับความนิยม และมักถูกขอให้ลำอยู่บ่อยๆ คือ กลอนลำ บักอ่วมกับอืพวง โดยลำทั้งเสียงผู้ชายและผู้หญิงในเวลาเดียวกัน และมีผลงานการประพันธ์กลอนลำทั้งหมด 7 กลอนลำดังนี้

2.1 กลอนลำไล่สถานีรถไฟ จากอุบลถึงกรุงเทพมหานคร

2.2 กลอนลำอกหักจาก นาสรินวล

2.3 กลอนลำลำล่องฮ้ำไยหาซู้

2.4 กลอนลำคิดฮอดผู้หญิงที่เฮาฮัก

2.5 ลำล่องชีวิตและอนาคต และปัจจุบัน

2.6 กลอนลำพ่อหม้ายใจมารสันดานโง่

2.7 กลอนลำลำล่องลาผู้ฟัง

อภิปรายผล

ผู้ศึกษาได้ใช้ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม คือการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม สังเกตจากปรากฏการณ์ที่เป็นไปในลักษณะต่างๆ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างพูดคุยกับผู้ที่เกี่ยวข้องตลอดจนการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาอภิปรายผลตามความมุ่งหมายของการวิจัย จากการศึกษาชีวิตและผลงานของหมอลำบุญมา การะกุล สามารถอภิปรายผลการศึกษาดังนี้

1. หมอลำบุญมา การะกุล มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายรักษาเอกลักษณ์ของคนอีสานเป็นอย่างดี เป็นผู้ที่มีความรักความสนุกสนาน มักทำให้ผู้ที่อยู่รอบข้างมีความสุขตลอดเวลา เป็นคนที่เข้ากับบุคคลอื่นได้เป็นอย่างดี พุดจาโผงผางเสียงดังฟังชัด ท่านยังเป็นผู้ที่เผยแพร่ศิลปะหมอลำกลอนให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสายตาโลก เป็นผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมอีสาน และมีบทบาทที่ช่วยจรรโลงสังคมให้ดีขึ้นด้วย

2. หมอลำบุญมา การะกุล ยังเป็นผู้ที่ถ่ายทอดอารมณ์ในการลำกลอนได้เป็นอย่างดี เวลาในบทเศร้าก็ถึงกับร้องไห้กับบทบาทการแสดงในบทสนุกสนานก็สามารถดึงอารมณ์ผู้ชมให้ครื้นเครงได้ ซึ่งที่กล่าวมาเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ผู้ชมเกิดความประทับใจ และเป็นเสน่ห์ของตัวหมอลำเอง อีกทั้งการวางตัวที่ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือ น่าชม น่ามอง ถือเป็นการให้เกียรติกับอาชีพของตัวเอง สมกับเป็นศิลปินที่น่าศึกษาต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับ การศึกษาชีวิตและผลงานของหมอลำบุญมา การะกุล ครั้งนี้ ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมา ผลงานด้านการแสดง และวิธีการประพันธ์กลอนลำของหมอลำบุญมา การะกุล ซึ่งในการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาในเรื่องดังต่อไปนี้

1. การทำวิจัยเล่มนี้ถือเป็นการวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์ผลงานการประพันธ์กลอนลำและเป็นรายบุคคล จึงสามารถรู้ถึงอัตลักษณ์ของศิลปิน

อย่างแท้จริง ดังนั้นควรมีการศึกษาวิจัยในรูปแบบนี้กับศิลปินท่านอื่นๆ อีกต่อไป เพื่อให้เป็นข้อมูลในด้านการศึกษาหมอลำกลอน และคงอยู่ตลอดไป

2. หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งขณะนี้ได้เล็งเห็นความสำคัญของหมอลำกลอน ได้ทำการศึกษาเผยแพร่ จนทำให้หมอลำกลอนเริ่มกลับมามีบทบาทอีกครั้ง ผู้วิจัยก็ขอยกย่องเป็นอย่างยิ่ง แต่ผู้วิจัยอยากขอให้หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องออกมาดูแลศิลปินเหล่านี้ว่ามีความเป็นอยู่อย่างไร และควรให้การช่วยเหลือเท่าที่ทำได้ เพื่อให้กลุ่มศิลปินมีกำลังใจในการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม

เอกสารอ้างอิง

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. (2520). **ของดีอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาสนา.

_____. (2526). **ผญาบทกวีชาวบ้าน**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

_____. **วิวัฒนาการของการละเล่นพื้นเมืองอีสาน**. ใน **ของดีอีสาน**. หน้า 26. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาสนา.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2531). **ภูมิปัญญาแห่งอีสาน**. มหาสารคาม : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

_____. (2527). **คติชาวบ้าน**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

_____. (2525). **ผญาบทกวีชาวบ้าน**. ภาพสีนู้ : โรงพิมพ์จิตนภังค์การพิมพ์.

_____. (2526). **เพลงพื้นเมืองอีสาน**. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

_____. (2540). **ภูมิปัญญาของหมอลำเอก** :

ความรู้รุ่งโรจน์ของอดีตกับปัญหาของหมอลำในปัจจุบัน. มหาสารคาม : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

_____. (2526). **รายงานการวิจัยเรื่องบทบาทหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ**. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

_____. (2526). **วัฒนธรรมอีสาน**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

เจริญชัย ชนไพโรจน์. (2525). **ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านอีสาน**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

_____. (2525, พฤศจิกายน). **ลำคอนสวรรค์**. อีสานศึกษา, (1), 5-14.

_____. (2516). **สมบัติอีสาน**. ภาพสีนู้ : โรงพิมพ์จิตนภังค์การพิมพ์.

เจริญชัย ชนไพโรจน์. (2526). **หมอลำ – หมอแคน**. กรุงเทพฯ : อักษรสมัย.

_____. (2526). **ปี่มกลอนลำ**. มหาสารคาม : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

ชุมเดช เดชภิมล. (2521). **ภาพสะท้อนชีวิตของชาวอีสานจากหมอลำ**. นครปฐม : ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ณรุทธิ์ สุทธิจิตต์. (2540). **สังคีตนิยม**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทรงวิทย์ ดลประสิทธิ์. (พฤศจิกายน, 2530). **ลำทางสั้นทางยาว ล่องโขงแล้วเฮมาแต่ยโสธร**. ลำเมืองทอง, 12(139), 130-141.

บุญเรือง ถาวรสวัสดิ์. (2521). **แคนกับลำ**. ใน **รายการเอกสารสมมนาพื้นบ้านอีสาน**. หน้า 41 – 49.

- มหาสารคาม : วิทยาลัยคณาจารย์
ประเวศ วะสี. (2530, มกราคม-กุมภาพันธ์). “การ
สร้างสรรค์ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา”.
ชุมชนพัฒนา, 5, 75.
- พรชัย เขียวสาคร. (2536). ลำเพลิน ตำบลแพง
อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม.
ปริญญาานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม.
- พรทิพย์ ชังธาดา. (2538). วรรณกรรมท้องถิ่น. พิมพ์
ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สุริยาศาสตร์การพิมพ์.